

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ

DOI: 10.18372/2307-9061.65.17054

УДК 343.611(045)

Т. Д. Лисько,

кандидат юридичних наук

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0550-5740>

О. О. Устименко,

бакалавр права

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕМПОРАЛЬНИХ МЕЖ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Національний авіаційний університет

проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна

E-mails: tetiana.lysko@npp.nau.edu.ua, 5748872@stud.nau.edu.ua

Мета: дослідити та комплексно проаналізувати окремі проблемні питання визначення темпоральних меж життя людини з точки зору кримінально-правового аспекту шляхом визначення моменту виникнення та закінчення права на життя, дослідження правового регулювання позбавлення життя людини на її прохання як способу закінчення права на життя, визначення паліативної допомоги як можливої альтернативи евтаназії в Україні та дослідження кримінально-правового забезпечення в Україні права людини на гідне закінчення життя. **Методи дослідження:** загальнофілософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема формально-юридичний, формально-логічний, історичний, метод аналізу, метод синтезу та ін. **Результати:** з'ясовано, що момент виникнення права на життя людини є спірним на сьогодні. Встановлено, що початок життя людини де-юре не збігається з початком її життя де-факто; з'ясовано, що з моментом припинення життя настає момент закінчення права на життя, а проблема правового регулювання позбавлення життя людини на її прохання на сьогоднішній день є дуже актуальною.

Обговорення: виділяють три основні підходи, відповідно до яких право на життя у людини набувається з народження, з моменту зачаття, у різний термін внутрішньоутробного розвитку. Моментом припинення життя фізичної особи є факт смерті людини, що підтверджується протоколом смерті мозку людини. Сьогодні в Україні існує заборона евтаназії.

Ключові слова: право на життя; ембріон; смерть людини; евтаназія; кримінальна відповідальність; паліативна допомога; право на гідне закінчення життя.

Постановка проблеми та її актуальність.

На сьогоднішній день визначення меж життя людини з точки зору законодавства дійсно є проблемою, оскільки український законодавець уникає чіткого та однозначного визначення моменту виникнення життя людини та моменту його закінчення. Основною проблемою регулювання відносин, що пов'язані з правом на життя, на нашу думку, є невизначеність підходів щодо виникнення та припинення життя людини у

біологічному вимірі. Дана наукова робота дає можливість ґрунтовно дослідити тему темпоральних меж життя в площині кримінально-правового регулювання. Актуальність теми даної наукової роботи обумовлена тим, що сучасне законодавство України в частині визначення початку та закінчення життя людини не відповідає сучасним тенденціям розвитку науки.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Окремі питання сучасного стану вирішення

проблеми висвітлені у працях А.К.Полянина, Я.О.Триньової, Ю. В. Александрова, О.М.Іщенко, А.К.Мазяр, В. С. Тарасюка, Г. Б. Кучанської, Т. О. Михайліченко та ін.

Мета статті – комплексний аналіз та дослідження окремих проблемних питань визначення темпоральних меж життя людини у кримінально-правовому аспекті.

Виклад основного матеріалу. Право на життя є невід’ємним правом кожної людини, що охороняється законом. Життя є триваючим процесом, що має початок і кінець. Важливого юридичного значення набуває визначення моменту виникнення життя і моменту його припинення шляхом виявлення пов’язаних з цим юридично значущих фактів та їх правовими наслідками. Комплексний аналіз юридичної і медичної літератури дозволяє серед існуючих підходів до виникнення початку життя людини, виділити три основні підходи, відповідно до яких право на життя у людини набувається: з народження; з моменту зачаття; у різний термін внутрішньоутробного розвитку.

Однак одна з істотних проблем при реалізації обов’язку захисту права ембріона на життя полягає в тому, що якщо визнавати ембріон з моменту зачаття людиною, то вважається фізично неможливим встановлення його правового захисту. Фактично, охорона ембріона вважається можливою лише з моменту його реєстрації медичним спеціалістом в разі відповідного звернення до нього вагітної жінки.

Представники іншої думки виникнення права на життя пов’язують, перш за все, з фактичним існуванням суб’єкта права. Відповідно до цієї точки зору існування людського ембріона має лише незначну цінність і не повинно підлягати захисту з боку держави. Незважаючи на те, що зачата дитина у майбутньому може стати суб’єктом права, навряд чи слід розглядати її як носія правоздатності та інших суб’єктивних прав ще до народження. У науці кримінального права розповсюдженим є твердження, що суб’єктом права може стати лише людина, яка народилася.

Крім цього, законодавець України встановлює за кожною дитиною право на життя з моменту визначення її народженою згідно з кри-

теріями Всесвітньої організації охорони здоров’я. Кінцем життя людини законодавство визнає її біологічну смерть – смерть мозку людини, що є незворотною втратою всіх його функцій.

Нормативне визначення початку життя дозволяє з’ясувати, на котрій стадії розвитку людський ембріон чи плід є життєздатним (може існувати поза організмом матері) і є суб’єктом права. Під процесом народження фізичної особи як правило розуміється проміжок часу між початком фізіологічних пологів і моментом початку самостійного дихання дитини, а отже, під юридичним фактом народження розуміється початок самостійного дихання дитини. Вважаємо, що визнати правовий статус дитини до 22 тижня неможливо через відсутність спроможності забезпечити її життєдіяльність за межами утробы матері.

Момент припинення життя фізичної особи – це факт смерті людини, що підтверджується протоколом смерті мозку людини відповідно до положень Наказу МОЗ України № 821 від 23.09.2013 р. «Про встановлення діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації смерті людини».

Окремим способом припинення життя людини з власної волі є евтаназія. Право на припинення власного життя у виключних випадках зумовлює доцільність визнання ще одного незвичного для України права – права на позбавлення життя іншої людини на її прохання чи за рішенням уповноважених суб’єктів, близьких осіб чи суду [1, с. 6].

Відзначається класифікація Я.О.Триньової форм припинення життя іншої людини на прохання, в якій вказано, що ними є: 1) евтаназія; 2) ортаназія; 3) самогубство, асистоване лікарем (САЛ) [1, с. 103]. Пропонуємо детальніше розглянути кожна із зазначених вище форм.

Термін «евтаназія» саме в медичному контексті вперше застосував видатний англійський філософ Ф. Бекон (1561–1626) – засновник англійського матеріалізму, лордканцлер при королі Якові I казав, що лікар повинен якимось допомагати вмираючому, щоб їм не було так страшно [2, с. 78]. Евтаназія – припинення життя іншої людини лікарем у визначеному зако-

ном порядку на її усвідомлене прохання, обумовлене невраговними фізичними чи/та моральними стражданнями в результаті невиліковної хвороби [1, с. 103]. У кримінально-правовій та медичній літературі розрізняють два види евтаназії: з боку пацієнта та з боку лікаря. З боку пацієнта розрізняють добровільну та недобровільну евтаназію. З боку лікаря виокремлюють активну та пасивну евтаназію [3, с. 39].

Сьогодні в Україні заборона евтаназії міститься в ч. 7 ст. 52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», в якій зазначено, що медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань. Частиною 1 вищезазначеної статті встановлено, що медичні працівники зобов'язані надавати медичну допомогу у повному обсязі пацієнту, який знаходиться в невідкладному стані [4].

Стосовно кримінальної відповідальності, то серед різновидів умисного вбивства, що кваліфікуються за ч. 1 ст. 115 КК України (умисне вбивство без обтяжуючих обставин) [5], є умисне вбивство, вчинене з мотивів співчуття до потерпілого або з метою полегшити його страждання, а також умисне вбивство, вчинене на прохання самого потерпілого.

Органазія – припинення життя нежиттєспроможного пацієнта лікарем у визначеному законом порядку на усвідомлене прохання близьких родичів пацієнта або за рішенням суду [1, с. 103].

Самогубство, асистоване лікарем (САЛ) – сприяння лікарем у визначеному законом порядку в припиненні життя людиною на її усвідомлене прохання, обумовлене невраговними фізичними чи/та моральними стражданнями в результаті невиліковної хвороби [1, с. 103]. Зміна редакції ст. 120 Кримінального кодексу України «Доведення до самогубства» (нині в ній йдеться зокрема про «інші дії, що сприяють вчиненню самогубству») [5] фактично криміналізувала САЛ, тобто визнала його кримінальним правопорушенням з усіма кримінально-правовими наслідками.

На сьогоднішній день, альтернативою евтаназії пропонується розглядати паліативно-

хоспісну допомогу. Паліативна допомога – це вид медичної допомоги, який дає змогу підвищити якість життя паліативного пацієнта та допомоги членам його родини шляхом запобігання стражданням невиліковно хворої людини та її полегшення [6, с. 10].

Паліативна медицина відзначається якісно новими підходами до невиліковно хворих. Вона полягає не стільки в лікуванні захворювання, скільки в поліпшенні якості життя хворих, коли можливості лікування вичерпані [7, с. 111].

Права пацієнтів на кваліфіковану паліативну допомогу в Україні гарантуються Конституцією України, адже саме Основний Закон держави гарантує кожному громадянину право на медичну допомогу у разі погіршення стану здоров'я, право на гідне життя, право на інформацію та інше. Також важливими нормативно-правовими актами у даному питанні є Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [4] та Наказ МОЗ України від 04 червня 2020 р. № 1308 «Про удосконалення організації надання паліативної допомоги в Україні» [8].

При вирішенні питання можливості реалізації права на гідне завершення життя в Україні слід зазначити, що до початку 2018 року самогубство, асистоване лікарем, в Україні залишалося легальним: за сприяння самогубству не передбачалась кримінальна відповідальність. У лютому 2018 року законодавцем було змінено редакцію ст. 120 КК України «Доведення до самогубства». Сьогодні в ній, окрім іншого, йдеться про «інші дії, що сприяють вчиненню самогубства» [5]. Це остаточно унеможливило реалізацію в Україні природного права людини на гідне закінчення життя у тих випадках, коли вона сама через певні обставини зробити це не зможе.

Варто також зазначити, що кримінальне право, як і будь-яка інша галузь права, має рухатися в бік еволюції, тобто бути динамічним. Динамізм кримінального законодавства є важливою складовою його розвитку, яка представляє собою здатність кримінального законодавства до певних змін. Особливо має простежуватися динамізм приписів Особливої частини КК України, оскільки із зміною суспільства мо-

дернізується і злочинність. Враховуючи вищезазначене, вважаємо, доцільно було б внести зміни до чинного КК України в аспекті врегулювання його положеннями питання евтаназії. Вважаємо необхідним, доповнити КК України статтею, яка встановлюватиме пом'якшену кримінальну відповідальність за проведення евтаназії.

Проаналізувавши сучасні концепції, досвід окремих зарубіжних країн в частині вирішення окресленого питання на законодавчому рівні, можемо виокремити три основних альтернативних напрямки удосконалення КК України:

1) доповнити КК України обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння, підставою якої є умисне вбивство на прохання;

2) доповнити ст. 66 КК України обставиною, що пом'якшує покарання, у випадку вчинення умисного вбивства на прохання потерпілого;

3) доповнити КК України ст. 117-1 привілейованим складом «Умисне вбивство на прохання».

Вважаємо, що на даному етапі становлення та розвитку кримінально-правової політики України найбільш оптимальним є останній варіант. Тому пропонуємо внести додаткову статтю з привілейованим складом до Розділу II Особливої частини КК України, доповнити чинний КК України статтею 117-1 «Умисне вбивство на прохання» такого змісту:

«Позбавлення життя смертельно хворого, термінального пацієнта, який терпить сильні фізичні чи моральні страждання, здійснене на осмислене прохання потерпілого, -карається ...».

Вважаємо спричинення смерті на прохання особи не є діянням, вчиненим проти волі такої особи, отже потребує окремої кримінально-правової кваліфікації.

Висновки. Отже, необхідно визнати, що суспільні відносини є динамічними та гнучкими, а також змінюються у зв'язку з науково-технічним прогресом. Відповідно, законодавство також має бути гнучким для того, щоб відповідати вимогам свого часу. Рано чи пізно перед Україною постане питання легалізації евтаназії, в тому числі й права людини на гідне закінчення життя, тоді виникне необхідність

чіткого правового регулювання цих процесів із метою уникнення зловживання так званним «правом на смерть» із будь-яких корисливих мотивів.

Література

1. Біоетичні аспекти правового регулювання евтаназії та суміжних з нею явищ в Україні: матеріали круглого столу з міжнародною участю / за ред. Я.О. Триньової. Київ, 2018. 105 с.

2. Александров Ю.В. Щодо доцільності введення евтаназії в сучасних умовах. *Наукові праці МАУП*. Київ, 2016. Вип. 48(1). С. 78–83.

3. Іщенко О.М., Мазяр А.К. Евтаназія за кримінальним законодавством України. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1 (45.1). С. 39-41.

4. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 лист. 1992 р. № 2801-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

6. Тарасюк В.С., Кучанська Г.Б. Паліативно-хоспісна допомога: навч. посіб. Київ: ВСВ «Медицина», 2015. 328 с.

7. Михайліченко Т.О. Евтаназія та її альтернатива. *Теоретико-правові засади формування сучасного медичного права в Україні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 26-27 жовт. 2012 р.). Полтава, 2012. С. 108-112.

8. Про удосконалення організації надання паліативної допомоги в Україні: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 04 черв. 2020 р. № 1308. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0609-20#Text> (дата звернення: 08.06.2022).

References

1. Bioetychni aspekty pravovoho rehuliuвання eitanazii ta sumizhnykh z neiu yavyschch v Ukraini: materialy kruhloho stolu z mizhnarodnoiu uchastiu / za red. Ya.O. Trynovoi. Kyiv, 2018. 105 s.

2. Aleksandrov Yu.V. Shchodo dotsilnosti vvedennia evtanazii v suchasnykh umovakh. *Naukovi pratsi MAUP*. Kyiv, 2016. Vyp. 48(1). S. 78–83.

3. Ishchenko O.M., Maziar A.K. Evtanaziia za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy. *Molodyi vchenyi*. 2017. № 5.1 (45.1). S. 39-41.

4. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia: Zakon Ukrainy vid 19.11.1992 № 2801-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1993. № 4. St. 19.

5. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2001. № 25-26. St. 131.

6. Tarasiuk V.S., Kuchanska H.B. Paliativno-khospisna dopomoha: navch. posib. Kyiv: VSV «Medytsyna», 2015. 328 s.

7. Mykhailichenko T.O. Evtanaziia ta yii alternatyva. Teoretyko-pravovi zasady formuvannia suchasnoho medychnoho prava v Ukraini: materialy vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Poltava, 26-27 zhovt. 2012 r.). Poltava, 2012. S. 108-112.

8. Pro udoskonalennia orhanizatsii nadannia paliativnoi dopomohy v Ukraini: nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy vid 04.06.2020 № 1308. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0609-20#Text> (data zvernennia: 08.06.2022).

Tetiana Lysko, Olena Ustymenko

PROBLEMS OF DETERMINING TEMPORAL LIMITS OF HUMAN LIFE: CRIMINAL LEGAL ASPECT

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mails: tetiana.lysko@npp.nau.edu.ua, 5748872@stud.nau.edu.ua

Purpose: to investigate and comprehensively analyze some problematic issues of determining the temporal boundaries of human life in terms of criminal law by determining the origin and termination of the right to life, studying the legal regulation of deprivation of human life at his request, determining the palliative care as a possible alternative to euthanasia in Ukraine and studying of the human right to a dignified end of life in Ukraine in criminal legal aspect. **Methods:** general philosophical, general scientific and special legal methods, in particular formal-legal, formal-logical, historical, method of analysis, method of synthesis, etc. **Results:** it was found that the moment of origin of the right to human life is controversial today, because the beginning of human life *de jure* does not coincide with the beginning of human life *de facto*; it was also found that the moment of termination of life comes the end of the right to life, and the problem of saving a person's life at his request is very relevant today. **Discussion:** there are three main approaches, according to which the right to life is acquired: from birth, from conception, at different times of fetal development; the moment of termination of the life is the fact of death of a person, which is confirmed by the protocol of death of the human brain; today in Ukraine there is a ban on euthanasia, there is only one way to "circumvent" euthanasia: palliative medicine through the activities of hospices.

Therefore, it is necessary to recognize that social relations are dynamic and flexible, as well as changing due to scientific and technological progress. Accordingly, legislation must also be flexible in order to meet the requirements of its time. Sooner or later, Ukraine will face the issue of legalizing euthanasia, including the human right to a decent end to life, then there will be a need for clear legal regulation of these processes to avoid abuse of the so-called «right to die» for any selfish motives. And while this issue is unresolved, the right to life remains a fundamental right, as well as an inalienable and absolute right that the state has committed to protect citizens.

Key words: right to life; embryo; human death; euthanasia; criminal responsibility; palliative care; legislation; the right to a dignified end of life.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2022